

Patrycja Walichniewicz-Bartnik

Wyższa Szkoła Gospodarki

CYWILNOPRAWNA KONCEPCJA PIECZY W ODNIESIENIU DO OBOWIĄZKU ZAPEWNIENIA UCZNIOM BEZPIECZEŃSTWA W PLACÓWCE OŚWIATOWEJ – WSTĘP DO ZAGADNIENIA

THE CIVIL LAW CONCEPT ABOUT CUSTODY. AN INTRUDUCTION TO THE OBLIGATION TO PROVIDE STUDENT SECURITY IN EDUCATIONAL INSTITUTES

Streszczenie: Treść opracowania skonstruowana została wokół wzajemnych relacji rodzic-dziecko, nauczyciel-dziecko i rodzic-nauczyciel, w aspekcie szeroko pojętej odpowiedzialności za małoletniego. Nakreślona została korelacja pieczy i nadzoru na tle istniejącego porządku prawnego. Przytaczane w treści orzecznictwo podkreśla również w tym obszarze para precedensowy charakter systemu prawnego. Głównym celem autora było nakreślenie ram odpowiedzialności za niedopełnienie obowiązku zapewnienia bezpieczeństwa podopiecznym placówek oświatowych, wynikających z nich sankcji i roszczeń osób pokrzywdzonych oraz próba ukazania genezy respektowanych powszechnie zasad. Opracowanie ukazuje regulacje prawne w konfrontacji z emocjami towarzyszącymi opiekunom prawnym od dnia narodzin ich podopiecznego. W tym kontekście, przedstawiona zostaje geneza współzależności pieczy i nadzoru, roli nauczyciela, placówki oświatowej i rodzica w procesie sprawowania opieki nad małoletnim a przede wszystkim zapewnienia mu bezpieczeństwa i ponoszenia w tym aspekcie przewidzianej prawem odpowiedzialności.

Abstract: The content of this article is structured around the mutual relationships “parent-child”, “teacher-child” and “parent-teacher”, in the aspect of broadly understood responsibility for the minor. The author outlined correlation between custody and supervision on the background of the existing legal system. The author’s main aim was to outline the framework for liability for the breach of the duty of ensuring the safety of pupils and students, who attend educational institutions, the resulting sanctions and claims of victims and an attempt to show the genesis of universally respected principles. The report also reveals the legal regulations in opposition to emotions of legal representatives, which are accompanying them from birth of their ward. In this context author presents: the origin of the interdependence of custody and supervision, the role of teacher, educational establishment and parent in the process of caring for minors and, above all, ensuring safety and bearing legal responsibility in this aspect.

Słowa kluczowe: piecza, władza rodzicielska, bezpieczeństwo, placówka oświatowa, odpowiedzialność
Keywords: custody, parental authority, security, educational institution, liability

Szeroko rozumiana opieka nad dzieckiem to przede wszystkim ogromna odpowiedzialność spoczywająca na barkach jego rodziców i opiekunów. Gdy dziecko przychodzi na świat, jest całkowicie bezbronne i zdane na innych, budząc szczególnego rodzaju uczucie będące splotem niekiedy sprzecznych wręcz emocji – radości i obawy, czułości, tkliwości i strachu. Tej części ludzkiej natury racjonalny ustawodawca nie potrafi jak dotąd przenieść na legislacyjną siatkę definicji. Nie sposób zracjonalizować miłości, podobnie jak nienawiści.

Konieczność usankcjonowania relacji pomiędzy dzieckiem a jego opiekunem jest bezsporna. Prawnik określi je mianem władzy i opieki.

Ponieważ opiekun nie może trwać nieustannie, przez całą dobę przy swym dorastającym dziecku, zostaje „zmuszony” do otwarcia się na podmioty zewnętrzne, jakimi stają się w naturalnym cyklu placówki oświatowe. Przekazując część swych prerogatyw i obdarzając je zaufaniem, opiekun wymaga od placówek niekiedy więcej niż od samego siebie. Wstępuje on niejako w ukształtowaną w naturalnym procesie socjologicznym rolę podmiotu nadzorującego.

1. Władza rodzicielska

Zgodnie z treścią art. 92 ustawy z dnia 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹, dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską. Zauważyć należy, iż samo określenie „władza” cechować się może pewnym wymiarem pejoratywnym, utożsamianym z bezwzględnym podporządkowaniem, dominacją, niekiedy nawet apodyktyzmem. W swym nieco łagodniejszym obliczu, które, jak należy założyć, miał na myśli ustawodawca, pojęcie to odzwierciedla reprezentację – działanie w imieniu i na rzecz dziecka.

Sądy powszechne w swej linii orzeczniczej wywodzą, iż *wykonywanie władzy rodzicielskiej oznacza, że rodzic osobiście zajmuje się sprawami dziecka. Chodzi tu o wykonywanie wszystkich obowiązków, dzięki którym dziecko będzie wychowane w sposób zapewniający jego prawidłowy rozwój. Władzę rodzicielską powinni wykonywać oboje rodzice, jednak może się zdarzyć, że na skutek różnych okoliczności wykonywanie władzy rodzicielskiej będzie powierzone jednemu z nich bez pozbawiania praw rodzicielskich drugiego rodzica*². Nadal aktualne w swej tezie pozostaje orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 09.06.1976 r. Mimo iż przedmiotowa uchwała została podjęta ponad trzydzieści lat temu, wciąż pozostaje ważne stwierdzenie, iż *zasadnicze znaczenie dla oceny, jak sądy opiekuńcze powinny orzekać w sprawach, w których chodzi o rozstrzygnięcia dotyczące władzy*

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z dnia 09.12.2015 r. – tekst jedn.) (dalej: Kodeks rodzinny i opiekuńczy).

² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 10 listopada 2005 r. (II SA/WA 1475/05), LEX nr 192582.

rodzicielskiej, ma sama koncepcja tej władzy w ujęciu polskiego ustawodawcy. W odróżnieniu od systemów prawnych, jakie obowiązywały dawniej na ziemiach polskich, władza rodzicielska według kodeksu rodzinnego i opiekuńczego to przede wszystkim zespół obowiązków rodziców względem dziecka. Uprawnienia rodziców w stosunku do dziecka są niejako wtórnym składnikiem tej władzy (...). Uprawnień tych nie należy jednak nie doceniać. W szczególności wszelkie decyzje sądu opiekuńczego dotyczące władzy rodzicielskiej powinny – jeżeli to tylko w konkretnym wypadku da się pogodzić z dobrem dziecka – liczyć się z dezyderatami i interesem rodziców³.

Wydaje się, że mimo upływu lat i licznych zmian ustrojowych, Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie traci na swej aktualności. Regulacje dotyczące władzy rodzicielskiej – mimo upływu lat i licznych zmian ustrojowych, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, a w szczególności treść artykułów 95–98 przedmiotowej ustawy stanowią na potrzeby niniejszych rozważań podstawę prawną kształtującą dalszą ich treść.

Treść art. 95 określa zakres władzy rodzicielskiej:

- § 1. Władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka, z poszanowaniem jego godności i praw.
- § 2. Dziecko pozostające pod władzą rodzicielską winno rodzicom posłuszeństwo, a w sprawach, w których może samodzielnie podejmować decyzje i składać oświadczenia woli, powinno wysłuchać opinii i zaleceń rodziców formułowanych dla jego dobra.
- § 3. Władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny.
- § 4. Rodzice przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka powinni je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala, oraz uwzględnić w miarę możliwości jego rozsądne życzenia.

Znamiennym jest, iż konstrukcja przepisu ma charakter otwarty, pozostawiając margines przeznaczony dla orzecznictwa będącego miarą zmieniającej się rzeczywistości. Podnieść w tym miejscu należy pogląd o parapræcedensowości polskiego systemu prawnego, w którym orzecznictwo Sądu Najwyższego kreuje linię orzeczniczą sądów powszechnych.

Zasady wykonywania władzy rodzicielskiej ustawodawca usankcjonował w treści art. 97 przedmiotowej ustawy:

³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 09 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSN 1976, Nr 9, poz. 184.

§ 1. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, każde z nich jest obowiązane i uprawnione do jej wykonywania.

§ 2. Jednakże o istotnych sprawach dziecka rodzice rozstrzygają wspólnie; w braku porozumienia między nimi rozstrzyga sąd opiekuńczy.

Prawo do reprezentowania dziecka i związane z tym obostrzenia ustawodawca zawarł w treści art. 98 ustawy:

§ 1. Rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską obojga rodziców, każde z nich może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawy dziecka.

§ 2. Jednakże żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka:

- 1) przy czynnościach prawnych między dziećmi pozostającymi pod ich władzą rodzicielską;
- 2) przy czynnościach prawnych między dzieckiem a jednym z rodziców lub jego małżonkiem, chyba że czynność prawna polega na bezpłatnym przysporzeniu na rzecz dziecka albo że dotyczy należnych dziecku od drugiego z rodziców środków utrzymania i wychowania.

Prawodawca, starając się odtworzyć poprzez poszczególne zabiegi legislacyjne relacje występujące między rodzicem i opiekunem a dzieckiem, zbliżył się najbardziej do ich specyfiki tworząc wzorzec pieczy przez określenie w treści art. 96 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, że rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim. Obowiązani są oni do troski o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotowywania go należycie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień.

Jakiej zatem odpowiedzi udzielić pytającemu o zakres, w jakim opiekun prawny dziecka „dzierży władzę” wspólnie z nauczycielem, w którym placówka przejmuje obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa? Czy z zakresie władzy czy jedynie pieczy?

2. Współdzielenie elementów władzy rodzicielskiej wynikających z regulacji obowiązujących w systemie oświaty

Pierwsze kroki dziecka skierowane do placówki oświatowej, bez względu na jej hierarchię w systemie oświaty, to ogromne przeżycie dla dziecka. Nie mniej (choć można zapytać, czy nie większe) wyzwaniem stanowią one dla opiekuna dziecka. Sytuacja, gdy nie sprawuje on nad dzieckiem bezpośredniego nadzoru, stanowi bowiem dla niego formę utraty częściowej kontroli nad poczynaniami podopiecznego. Opiekun zostaje niejako odsunięty od procesu decyzyjnego w od-

niesieniu do programu nauczania oraz jego metod. Jednocześnie z jednej strony opiekun nabywa uprawnienia do egzekwowania w prawem określonym zakresie nałożonych na placówkę obowiązków, z drugiej staje się zobowiązany do współdziałania z systemem. Każdemu z działań przyświeca jeden cel – dobro dziecka.

Wśród najważniejszych celów postawionych przez systemem oświaty, mogących bezpośrednio wpływać na relacje pomiędzy dzieckiem a jego opiekunem, ustawodawca określił⁴:

- realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju,
- wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny,
- dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej,
- opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych,
- opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwianie realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie,
- utrzymywanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach,
- opiekę uczniom pozostającym w trudnej sytuacji materialnej i życiowej,
- upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń i sytuacji nadzwyczajnych.

Wymieniany wielokrotnie przez prawodawcę obowiązek opieki winno się interpretować sensu largo poprzez pryzmat całego systemu prawnego, nie zawężając jej do ustawy o systemie oświaty czy Karty Nauczyciela⁵.

Bezspornym wydaje się stwierdzenie wywiedzione w jednym z orzeczeń, iż obowiązki nauczyciela, któremu rodzice powierzają pod opiekę swoje dzieci, mają charakter ponadprzeciętny, „kwalifikowany”. Pedagodzy obowiązani są do zachowania szczególnej ostrożności i otoczenia dzieci nadzorem i opieką⁶. Niewątpliwą

⁴ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. Nr 1943 z dnia 02.12.2016 r. – tekst jedn.).

⁵ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2016 r. poz. 1379 z dnia 31.08.2016 r. – tekst jedn.).

⁶ Orzeczenie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 23 kwietnia 2013 r., II C 273/10, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000000603_II_C_000273_2010_Uz_2013-04-23_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000000603_II_C_000273_2010_Uz_2013-04-23_001) [dostęp: 31.01.2017].

pozostaje również bezpośrednio wynikająca z tych obowiązków odpowiedzialność. Nauczyciele nie mogą zwolnić się z odpowiedzialności i obowiązku chronienia powierzonych im dzieci w ten sposób, że *przełączą dzieci pod opiekę innej osoby, nawet będącej profesjonalistą w jakiejś dziedzinie. Za niedopuszczalne należy uznać przetrzucanie ciężących na nich obowiązków na osoby trzecie. To nauczycielom rodzicie powierzyli dzieci pod opiekę i to nauczyciele mają obowiązek (...) sprawowania nadzoru nad dziećmi, żeby ryzyko jakichkolwiek nieprzewidzianych sytuacji lub wypadku ograniczyć do minimum (...).*

Przepis art. 4 ustawy o systemie oświaty określa – w ramach klauzul generalnych – katalog podstawowych obowiązków nauczyciela, które winny być stosowane jako punkt odniesienia dla oceny pracy nauczyciela – również w ramach procesu cywilnego. Ich doprecyzowanie stanowią przepisy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz. U. z 2003 r. Nr 3, poz. 06 z późn. zm.). Nauczyciele w ramach powyższych przepisów winni stosować takie środki organizacyjne i nadzorcze, które w sposób najbardziej skuteczny chronią bezpieczeństwo i zdrowie uczniów⁷.

W pierwszych latach edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej nauczyciel jest utożsamiany przez rodziców dziecka z podmiotem bezpośrednio przejmującym nad nim pieczę. W konsekwencji takiego umiejscawiania ciężaru odpowiedzialności ustawodawca określił obowiązki powierzone nauczycielowi. Niestety nie są one pozbawione pojęć niedoprecyzowanych. Ustawodawca zdaje się operować niekiedy na zbyt dużym poziomie ogólności, pozostawiając w konsekwencji znaczne możliwości uznaniowe dla organów orzekających. Z tego typu sytuacjami mamy do czynienia zarówno pro, jak i contra stanowisku pedagogów.

Nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską z poszanowaniem godności osobistej ucznia⁸.

Z kolei organ prowadzący szkołę lub placówkę odpowiada za jej działalność w znaczeniu techniczno-organizacyjnym, niewątpliwie ponoszącym na określonych zasadach odpowiedzialność, niemniej pozbawionym humanoidalnej prezentaty. Stąd regulacje prawne dotyczące organu noszą znacznie mniejszy wskaźnik pojęć niedookreślonych balansujących na krawędzi określeń stanów emocjonalnych.

Jako zadania organu związane z funkcjonowaniem jednostki ustawodawca wyszczególnił między innymi:

⁷ Ibidem.

⁸ Art. 4 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. Nr 1943 z dnia 02.12.2016 r. – tekst jedn.).

- zapewnienie warunków działania szkoły lub placówki, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki;
- zapewnienie warunków umożliwiających stosowanie specjalnej organizacji nauki i metod pracy dla dzieci i młodzieży objętych kształceniem specjalnym;
- wykonywanie remontów obiektów szkolnych oraz zadań inwestycyjnych w tym zakresie;
- zapewnienie obsługi administracyjnej, w tym prawnej;
- zapewnienie obsługi finansowej;
- obsługę organizacyjną szkoły lub placówki;
- wyposażenie szkoły lub placówki w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów oraz wykonywania innych zadań statutowych⁹.

Nie oznacza to bynajmniej, że w odniesieniu do placówek oświatowych ustawodawca posługuje się zawsze pojęciami w pełni zdefiniowanymi. Taki zabieg zastosowany został dla przykładu w odniesieniu do obowiązku umożliwienia uczniom należącym do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym podtrzymywania i rozwijania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej przez prowadzenie nauki języka mniejszości narodowej lub etnicznej, zwanego dalej „językiem mniejszości”, języka regionalnego oraz nauki własnej historii i kultury¹⁰. Podobna technika zastosowana została odnośnie do zadań powierzonych dyrektorowi szkoły, w gestii którego leży sprawowanie opieki nad uczniami oraz stwarzanie warunków harmonijnego rozwoju psychofizycznego poprzez aktywne działania prozdrowotne¹¹.

3. Podsumowania słów kilka

Pojęcie odpowiedzialności, nadzoru czy obowiązku to przykłady określeń odzwierciedlających normy. W przedmiotowych rozważaniach niejednokrotnie wskazywano na orzecznictwo zarówno sądów powszechnych, jak i Sądu Najwyższego, podkreślając jednocześnie jego znaczenie w odniesieniu do całego systemu prawnego. Orzeczenie może stać się zarówno drogowskazem, jak i wykreować po-

⁹ Art. 5 ust. 7 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. Nr 1943 z dnia 02.12.2016 r. – tekst jedn.).

¹⁰ § 1 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz. U. z 2014 r. poz. 263 z dnia 2014.03.03 – tekst jedn.).

¹¹ Art. 39 ust. 1 pkt 3 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. Nr 1943 z dnia 02.12.2016 r. – tekst jedn.).

wszechnie obowiązującą zasadę prawną, jak ma to miejsce w przypadku uchwał Sądu Najwyższego podejmowanych w składzie jego siedmiu sędziów.

Rozważania te miały na celu jedynie wprowadzenie do omówienia aspektu odpowiedzialności za niedopełnienie obowiązku zapewnienia bezpieczeństwa podopiecznym placówek oświatowych, a nadto wynikających z nich sankcji oraz roszczeń osób pokrzywdzonych. Stanowią próbę ukazania genezy respektowanych powszechnie zasad.

Próżno wyrokować o winie placówki czy jednego nauczyciela jedynie w odniesieniu do zapisu ciężącego na nich obowiązku. Próżno również w treści przepisów odnaleźć intencję ustawodawcy. Przed sądami natomiast postawione zostało znacznie trudniejsze zadanie określenia wagi przewinienia, co nie jest możliwe bez określenia charakteru obowiązku. Stosowanie zabiegu polegającego na zastosowaniu pojęć niedookreślonych nie było bezcelowe. W omawianym zakresie związane jest to z subtelnością regulowanej materii.

Rodzic powierza placówce swe najcenniejsze dobro. Świadomość regulacji ustawowych, a tym samym związana z tym pewność prawna, pozwalają mu utrzymać komfort poczucia bezpieczeństwa. Powinnością państwa jest jednocześnie zagwarantowanie poczucia bezpieczeństwa wynikającego z należytego pełnienia przez nauczyciela powierzonych mu zadań. Utrzymanie równowagi jest ze swej natury trudną sztuką, tym bardziej w odniesieniu do sytuacji, w których ładunek emocjonalny stron stosunku prawnego jest tak duży.

Bibliografia

Źródła prawa:

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz.U. z 2014 r. poz. 263 z dnia 2014.03.03 – tekst jedn.).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z dnia 09.12.2015 r. – tekst jedn.).

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2016 r. poz.1379 z dnia 31.08.2016 r. – tekst jedn.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. Nr 1943 z dnia 02.12.2016 r. – tekst jedn.).

Orzeczenia:

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2000 r. II CKN 761/00, LEX nr 51982.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 10 listopada 2005 r. (II SA/WA 1475/05), LEX nr 192582.

Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 23 kwietnia 2013 r., II C 273/10, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000000603_II_C_000273_2010_Uz_2013-04-23_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000000603_II_C_000273_2010_Uz_2013-04-23_001) [dostęp: 31.01.2017].

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 09 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSN 1976, Nr 9, poz. 184.